

vodi nad pojedincima na temelju njihovog političkog etniciteta. Tijekom 1991. takvo je nasilje provedeno nad civilima u Zapadnoj i Istočnoj Slavoniji, Banovini, Lici i Dalmatinskoj zagori te ponovno 1995. godine u tim regijama – izuzev Istočne Slavonije koja je mirno reintegrirana. Autorica ističe kako je takvo nasilje najčešće provođeno u prvim danima zaposjedanja određenog teritorija i onda je korišteno kako bi se prenijela ta poruka i suzbila bilo kakva opozicija od pripadnika druge etničke zajednice ili pripadnika vlastite etničke zajednice koji se ne slažu s vladajućom politikom. Žrtve su često odabirane po ključu teritorijalnosti; sela za koja su počinitelji znali da su dominantno hrvatska ili srpska.

Ova knjiga pruža dobar uvid u problematiku eskalacije sukoba u Hrvatskoj 1991. godine te etnifikacije samog sukoba kao i odnosa etničkih i političkih grupa u multietničkim sredinama. Konačna posljedica te etnifikacije su amoralne zajednice, a nasilje je sredstvo etnifikacije, čime se ti partikularni identiteti generiraju i osnažuju. Tu se autorica oslanja i na istraživanje Maxa Bergholza i njegovu knjigu *Nasilje kao generativna sila*, kao i na istraživanje V. P. Gagnona na temelju kojeg je nastala njegova knjiga *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s (Mit etničkog rata: Srbija i Hrvatska tijekom 1990-ih)*. Ova knjiga će biti izrazito korisna za daljnje istraživanje ratova na prostoru nekadašnje Jugoslavije, kao i općenito etnografima, sociolozima, kulturolozima, povjesničarima, politolozima, kriminolozima te istraživačima iz polja studija pamćenja, tranzicijske pravde i studija rata.

Sven Milekić
Sveučilište u Maynoothu, Irska

Prikaz

Ivo Goldstein Kontroverze hrvatske povijesti 20. stoljeća

Profil knjiga, Zagreb, 2019, 261 str.

Pred nama je knjiga *Kontroverze hrvatske povijesti 20. stoljeća* čiji je autor Ivo Goldstein, redoviti profesor povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Knjigu je objavila ugledna zagrebačka nakladnička kuća Profil knjiga. Knjiga ima 261 stranicu i sadrži uvod, 15 poglavlja i bilješku o autoru. U kratkom uvodnom dijelu autor navodi razlog pisanja ove knjige, naime 15 tema ili, bolje rečeno, pitanja iz suvremene hrvatske političke povijesti koja u domaćoj javnosti, ali i znanosti izazivaju različita tumačenja i sporove. Kronološki gledano, knjiga se bavi razdobljem od 1914. do kraja 1999. godine. Drugim riječima, obrađeno je burno i kontroverzno “kratko” XX. stoljeće hrvatske povijesti, odnosno “doba ekstrema” prema pokojnome britanskom povjesničaru Ericu Hobsbawmu.

Prvo poglavlje naslovljeno je “Ulazak Hrvatske u Jugoslaviju – jesu li se Hrvati ponijeli kao ‘guske u magli’?”. Autor u njemu prikazuje ključne političke događaje koji su doveli prvo do stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim i do jugoslavenske monarhije koja se prvotno zvala Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca na čelu sa srbijanskom (kasnije jugoslavenskom) kraljevskom dinastijom

Karađorđević. Autor opisuje da je Država Slovenaca, Hrvata i Srba jedva funkcionirala, uz nesnalaženje vlasti, i da je riječ o dobu beznađa, ogorčenja, buntovništva i pljački, osobito u sjevernim dijelovima Hrvatske. Stvaranje jugoslavenske državne zajednice bila je, prema autoru, najbolja brana ambicijama velikosrpske politike, kao i iredentističkim presezanjima Italije prema hrvatskoj obali na istočnome dijelu Jadrana. Međutim, Rapallskim su ugovorom dijelovi hrvatske obale koji su se nalazili u sklopu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca ipak pripali Italiji, što je izazvalo nezadovoljstvo hrvatskoga i slovenskoga stanovništva, a Ante Trumbić podnio je ostavku iako je smatrao da je Sporazum imao i dobrih strana jer Italija nije dobila sve predviđeno Londonskim ugovorom iz 1915. godine.

Drugo poglavlje naslovljeno je “Stjepan Radić – prvi hrvatski liberal ili prvi hrvatski populist?”. U njemu autor opisuje političku biografiju i djelovanje Stjepana Radića, jednoga od najznačajnijih političara iz hrvatske stranačko-političke povijesti čija je Hrvatska republikanska seljačka stranka bila najjača politička stranka u Hrvatskoj i druga po izbornim rezultatima u jugoslavenskoj monarhiji. Radićevo političko djelovanje svodilo se na pokušaje rješavanja jugoslavenskoga državnog ustrojstva i krize. Ostale hrvatske političke stranke smatrale su njegov izlazak iz oporbe i ulazak u jugoslavensku vladu izdajom nacionalnih interesa. Osobito su se tu isticali frankovci. Međutim, kako autor navodi, Radićev savez sa srbijanskim radikalima bio je brak iz interesa i bez budućnosti, na koncu kojeg je 1927. Radić istupio iz vlade jer je srbijanska politička elita ustrajavala na centralizaciji jugoslavenske dr-

žave, našavši u oporbi novoga saveznika, Srbina iz Hrvatske Svetozara Pribičevića. Hrvatsko je seljaštvo, koje je činilo oko 90% ukupnog stanovništva Hrvatske, zahvaljujući upravo Radiću postalo politički subjekt koji je smatrao da je inteligencija otuđena od naroda. To je, prema autoru, najveća Radićeva zasluga.

“Što je bila Jugoslavija za Hrvatsku – idealni državni okvir ili tamnica naroda?” naslov je trećega poglavlja. Autor ističe da je bila oboje i nijedno od toga, smatrajući da nema jednostavnoga odgovora na to pitanje. Ekonomski gledano, Hrvatska više nije bila agrarni privjesak Austro-Ugarske Monarhije, ali su s političkoga gledišta represivni jugoslavenski aparat, državna centralizacija, unitarizam i autoritarna diktatura kralja Aleksandra bitno otežavali rješenje hrvatskoga pitanja i položaja Hrvata u jugoslavenskoj monarhiji. Tome treba pridodati i ekonomske probleme, agrarnu krizu, bankrot zagrebačke Prve hrvatske štedionice, čime su beogradske banke stekle primat u jugoslavenskome bankarskom sustavu. Takav je režim u konačnici, kako navodi autor, znatno pridonio razgradnji države 1941. godine.

Četvrto poglavlje nosi naslov “Je li Ante Pavelić sljednik ideologije Ante Starčevića?”. Autor u njemu opisuje osnovna obilježja izvornoga pravaštva Ante Starčevića (i Eugena Kvaternika) koji su kao pristaše Francuske revolucije za svoj krajnji cilj isticali provedbu procesa integracije hrvatske nacije na načelu povijesnoga državnog prava i stvaranje samostalne hrvatske države. Dotiče se i pravaških raskola, kao i nastanka modernog pravaštva, te političkoga djelovanja Ante Pavelića (mlađeg, odvjetnika), jednoga od prvaka frankovačkih pravaša, tj. Hrvatske stranke prava i

kasnijega utemeljitelja ustaškoga pokreta i poglavnika Nezavisne Države Hrvatske. U tom je poglavlju autor uvjerljivo pokazao da liberalno Starčevićovo pravaštvo nema ničega zajedničkog s totalitarnom ustaškom ideologijom, iako se Pavelić pozivao na pravašku tradiciju kako bi legitimirao svoj poredak. Riječima Goldsteina, između Starčevića i Pavelića “golema je razlika, zapravo provalija, u svakom smislu” (str. 66).

“Što je bila i što je Hrvatima značila NDH?” naslov je petoga poglavlja. U njemu autor opisuje različite reakcije Zagrepčana na ulazak njemačke vojske u Zagreb 10. travnja 1941. u rasponu od nezadovoljstva do simpatija. Donose se iskazi Vatroslava Mimice, Mahmuda Konjhodžića, Vjekoslava Afrića, Vladislava Praška, Darka Sagraka, Josipa Broza Tita i drugih. Nadalje, autor brani tezu da NDH nije imala ništa s hrvatskom povijesnom tradicijom i nacionalnim interesima te da nije bila ni nezavisna ni država ni Hrvatska, već je bila pod nacističkim protektoratom bez uređenog odnosa prema građanima i bez dijelova hrvatskih zemalja, otoka i mora.

Zatim slijedi šesto poglavlje “Kad je počeo partizanski ustanak u Hrvatskoj – 22. lipnja ili 27. srpnja 1941.?” Prema autoru, pravi se ustanak dogodio 27. srpnja 1941., ali s velikim mrljama, dok za prvi partizanski (Sisački) odred navodi da je relativno malobrojan, a njegovo prostorno kretanje ograničeno. Drugim riječima, društveno-politički značaj tog odreda “bio je relativno malen, a vojni praktički nevažan” (str. 84).

Sedmo poglavlje naslovljeno je “Jasenovac – radni logor ili logor smrti?”. Autor u njemu opisuje povijest ustaškoga koncen-

tracijskog logora u Jasenovcu navodeći da je riječ o središnjem logoru smrti u NDH u kojemu su Srbi, Židovi i Romi ubijani po genocidnom planu, a Hrvati, muslimani i ostali kao protivnici zločinačkoga ustaškog režima.

“Koliko su hrvatski partizani uistinu bili hrvatski, a koliko jugoslavenski?” naslov je osmoga poglavlja. Autor navodi da je akcija prvoga sisačkoga partizanskog odreda 22. lipnja 1941. između ostaloga najavljivala autonomiju hrvatskih komunističara, jer su minirali obližnju željezničku prugu bez instrukcija partijskoga vodstva u Beogradu. KPH je kao rukovoditelj antifašističke borbe u Hrvatskoj, prema autoru, bila vjeran dio KPJ i pod stvarnim vodstvom Josipa Broza Tita te je uspjela uvjeriti znatan dio Hrvata da zastupa njegove nacionalne interese, čime ih je pridobila na svoju stranu.

Deveto poglavlje nosi naslov “Nadbiškop i kardinal Alojzije Stepinac – svetac ili kolaboracionist?”. Opisujući djelovanje Stepinca, autor navodi da je on smatrao da NDH treba podržati te da je bio fasciniran njenim osnivanjem, iako je ustaškim dužnosnicima negodovao i protestirao protiv njihove zločinačke politike. No, iako je davao legitimitet NDH, vlastitim je intervencijama neke pojedince i skupine uspio spasiti, ali mnoge i nije. Stepinac je slomom NDH izveden na montirani politički proces, a publicističke radove kojima ga stigmatiziraju kao glavnog ideologa ustaštva i genocida nad Srbima autor odbacuje i zaključuje: “da nije bilo sudskoga procesa protiv njega, vjerojatno ne bi postao ni posebno poznat” (str. 148).

Deseto poglavlje naslovljeno je “Bleiburg i Križni put – zaslužena kazna ili

zločinački pokolj?”. U njemu autor opisuje povlačenje vojnika HOS-a i civila iz NDH, tj. onih koji nisu željeli dočekati dolazak komunista na vlast i predati se jedinicama JA-e već Saveznicima, točnije Britancima. Opisuje i zločine koji su im se dogodili. Navedeni su zločini, smatra autor, bacili sjenu na NOB, “ali nisu presudni za njegovu temeljnu karakterizaciju kao zaslužnog sudionika na pravednoj strani u Drugom svjetskom ratu” (str. 162). Autor pritom naglašava da je komunistička vlast djelovala pogubno jer je zabranila svaki spomen zločina, što je “jedna od metoda redizajniranja povijesti pod egidom totalitarnih režima koju je staljinizam doveo do krajnjih apsurdâ” (str. 165).

“Josip Broz Tito – samo Broz ili samo Tito?” naslov je jedanaestoga poglavlja. U njemu autor ukratko opisuje biografiju Tita navodeći da je on bio diktator, staljinist i bonvivan, ali i veliki vojskovođa, ratni pobjednik, osloboditelj, reformator i čovjek s vizijom, te da svaka njegova skrupulozna analiza treba načelno početi od tih premisa.

Zatim slijedi dvanaesto poglavlje nazvano “Koje su okolnosti u socijalističkoj Jugoslaviji išle Hrvatima naruku, a koje nisu?”. U njemu autor opisuje složene društveno-političke i gospodarske odnose u drugoj Jugoslaviji.

Trinaesto poglavlje, još je jedno posvećeno Titu, naslovljeno je “Je li Tito radio za Hrvate ili protiv njih?” i sadrži dva potpoglavlja u kojima se obrađuje odnos Tita i Andrije Hebranga te Tita i Miroslava Krležu. Opisujući odnos Tita i Hebranga, autor navodi da je bio slojevit, dok za Tita i Krležu navodi da su bili prijatelji i cijenili jedan drugoga te naglašava da je između

njih bila “jedna posebna intelektualna simbioza koja je potrajala do smrti” (str. 210).

Četnaesto poglavlje naslovljeno je “Herceg-Bosna – je li zaštitila ili upropastila Hrvate u Bosni i Hercegovini?”. U njemu autor prvo donosi etimologiju riječi Herceg-Bosna, kojom od kraja 19. stoljeća hrvatski intelektualci zamjenjuju pojam Bosna i Hercegovina. Zatim prelazi na političku misao Franje Tuđmana, njegovu ideju za proširenjem hrvatskih granica, i u konačnici na rat u Bosni i Hercegovini. Autor smatra da bi, da Franjo Tuđman nije nametnuo Herceg-Bosnu, antimiloševićvska oporba posve jasno bila puno jača, a agresija u Bosni i Hercegovini slabija, te tvrdi da katastrofu hrvatske politike uzrokovanu provođenjem koncepta Herceg-Bosne najbolje pokazuje procjena popisa stanovništva 2019. u Bosni i Hercegovini gdje je Hrvata duplo manje nego prema popisu iz 1991. godine.

Posljednje, petnaesto poglavlje posvećeno je Franji Tuđmanu. Naslovljeno je “Franjo Tuđman – otac domovine ili otac ovakve Hrvatske?” i sadržajno je najopširnije. Autor u njemu na početku opisuje životni put Franje Tuđmana, a zatim analizira njegovo djelovanje i značenje u suvremenoj hrvatskoj državi te zaključuje da je Tuđman zaslužan “za sve ono što danas imamo”, pozivajući se na ranije Tuđmanove kritičke ocjene kolege mu povjesničara Ive Banca (str. 260).

Knjiga Ive Goldsteina *Kontroverze hrvatske povijesti 20. stoljeća* zanimljivo je publicističko djelo povijesne tematike iz suvremene hrvatske političke povijesti. Svako poglavlje stavljeno je u društveno-politički kontekst i obogaćeno podacima. Njezin diskurs lako je čitljiv, te je pristu-

pačna široj publici koju zanimaju teme iz suvremene nacionalne povijesti, naročito one koje izazivaju podjele u hrvatskome društvu. Iako nije pisana kao znanstvena recenzirana monografija, žalosti činjenica da knjiga nema bibliografiju i bilješke, no to ipak ne utječe na zanimljivost ove publicističke knjige, čije objavljivanje treba pozdraviti.

*Velimir Veselinović
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Prikaz

Sven Cvek, Jasna Račić,
Snježana Ivčić
**Borovo u štrajku:
rad u tranziciji 1987-1991.**

Baza za radničku inicijativu i demokraciju,
Zagreb, 2019, 225 str.

Knjiga autorskog trojca Svena Cveka, Jasne Račić i Snježane Ivčić rezultat je njihovog višegodišnjeg bavljenja fenomenom tvornice Borovo. Nakon nekoliko članaka i izložbi njihovo istraživanje uobličeno je u knjigu u izdanju Baze za radničku inicijativu i demokraciju. U knjizi se istražuju zbivanja u Kombinat u Borovo od 1987. do 1991. s izrazitom orijentacijom na radništvo kao posebnu skupinu. Knjiga je podijeljena u pet poglavlja uz uvod i zaključna razmatranja. Na kraju knjige navodi se korisna kronologija i "glosar samoupravljanja".

U prvom poglavlju autori obrađuju historijat tvornice od izgradnje Batina pogona preko samoupravljanja do završetka "zlatnog doba" tvornice početkom osamdesetih. U drugom poglavlju obrađuju se krizne godine i veliki štrajkovi iz 1987. i 1988. kada su borovski radnici zauzeli zgradu Savezne skupštine u Beogradu. U trećem poglavlju autori opisuju situaciju nakon 1988., pokušaje reorganizacije, s kritikama reformi Ante Markovića i opisom lošeg položaja radnika. U četvrtom poglavlju autori analiziraju posljedice uvođenja višestranačja, situaciju oko izbora i tzv. junski štrajk iz 1990. U petom poglavlju autori se bave završnim razdobljem pred rat, povezuju slučaj Borova s drugim takvim slučajevima po republici i razmatraju nove okolnosti. Zaključuju kako "rat zamjenjuje rad" i tu se njihova analiza zaustavlja.

Autori se, kako kažu, trude ne robovati nacionalnom poretku stvari i odbacuju etničku pripadnost kao centralni princip društvenog života te pokretača povijesti. Time čine značajan iskorak u odnosu na većinu drugih studija u Hrvatskoj objavljenih nakon 1990., koje gledaju povijest "nappačke" i traže ishodišta sadašnjeg stanja. Autori ostavljaju po strani etnonacionalna pitanja i usredotočeni su na ekonomska u kojima, vjerojatno s razlogom, treba tražiti uzroke mnogih kasnijih zbivanja. U knjizi se ujedno odstupa od uobičajene prakse promatranja povijesnih događaja kroz prizmu elita. Znatno prostora posvećen je opisu životnih uvjeta radnika, njihovih briga i problema, razmišljanja o tvornici i budućnosti. Tako napisanu "povijest odozdo" možemo vidjeti kao značajan doprinos socijalnoj i ekonomskoj povijesti.